

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA FITOMORFIK METAFORALARNING
KONSEPTUAL ASOSLARI

Ma’ripov Jalolkhan Kamoliddin ugli

Jizzakh branch of National University of Uzbekistan,

Faculty of Psychology, field of Philology and

Language teaching, assistant-teacher

Annotatsiya (Abstract): *Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida fitomorfik metaforalarning konseptual asoslari zamonaviy kognitiv tilshunoslik paradigmasi doirasida qiyosiy tahlil qilinadi. Fitomorfik metaforalar o‘simliklar dunyosiga xos biologik va morfologik belgilar asosida inson, jamiyat va abstrakt tushunchalarni anglash jarayonini ifodalovchi kognitiv mexanizm sifatida talqin etiladi. Tadqiqotning maqsadi ingliz va o‘zbek tillarida fitomorfik metaforalarning shakllanish manbalari, konseptual modellarini aniqlash hamda ularning universallik va milliy-madaniy xususiyatlarini ochib berishdan iborat. Tadqiqotda konseptual metafora nazariyasi, qiyosiy-semantik va kognitiv tahlil metodlari qo‘llanildi. Natijalar fitomorfik metaforalarning har ikkala tilda umumiy kognitiv asosga ega ekanini, biroq ularning semantik kengayishi va funksional qo‘llanishi madaniy omillar bilan belgilanishini ko‘rsatdi. Tadqiqot xulosalari keyingi qiyosiy, tarjimaviy va leksikografik izlanishlar uchun nazariy poydevor bo‘lib xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: *fitomorfik metafora, konseptual metafora, kognitiv tilshunoslik, qiyosiy lingvistika, ingliz tili, o‘zbek tili*

1. KIRISH (INTRODUCTION)

Metafora masalasi zamonaviy tilshunoslikda til va tafakkur o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni tadqiq etishda markaziy o‘rin egallaydi. An’anaviy stilistik yondashuvda metafora asosan badiiy nutqqa xos ifoda vositasi sifatida qaralgan bo‘lsa, XX asr oxiridan boshlab u inson tafakkurining asosiy kognitiv mexanizmi sifatida talqin qilina boshladi. Ayniqsa, J. Lakoff va M. Johnson tomonidan ishlab chiqilgan konseptual metafora nazariyasi metaforaning til hodisasidan ko‘ra tafakkur hodisasi ekanini ilmiy asoslab berdi.

Ushbu yondashuvga ko‘ra, inson atrof-muhitni bevosita sezgi organlari orqali idrok etadi va ushbu konkret tajribalar asosida mavhum tushunchalarni anglaydi. Tabiat bilan bog‘liq metaforalar, xususan, fitomorfik metaforalar insonning tabiatni kuzatish orqali shakllangan eng qadimgi va eng barqaror konseptual modellaridan biri hisoblanadi. O‘simliklarning urug‘ sepilishi, o‘sishi, gullashi va qurishi kabi biologik jarayonlar inson hayoti, ijtimoiy rivojlanish va intellektual kamolot bilan qiyoslanadi.

Ingliz va o‘zbek tillarida fitomorfik metaforalar tilning turli sathlarida — leksik, frazeologik va paremiologik birliklarda keng qo‘llaniladi. Biroq ushbu metaforalarning konseptual tuzilishi, semantik kengayishi va funksional yuklamasi har ikki til va madaniyatda bir xil emas. Shu bois ularni qiyosiy-kognitiv jihatdan tadqiq etish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi ingliz va o‘zbek tillarida fitomorfik metaforalarning konseptual asoslarini aniqlash, ularning kognitiv mexanizmlarini qiyosiy tahlil qilish hamda universallik va milliy-madaniy xususiyatlarini ochib berishdan iborat.

2. Fitomorfik metafora tushunchasining nazariy asoslari

Fitomorfik metafora termini o‘simliklar (yunoncha phyton) dunyosiga xos belgilar asosida shakllangan metaforik ifodalarni anglatadi. Bunday metaforalarda manba soha sifatida o‘simliklar olami, maqsad soha sifatida esa inson, jamiyat yoki abstrakt tushunchalar namoyon bo‘ladi. Konseptual metafora nazariyasiga ko‘ra, mazkur jarayon konseptual xaritalash (mapping) asosida amalga oshadi.

Fitomorfik metaforalarning konseptual asosida o‘simliklarning biologik xususiyatlari yotadi. Jumladan:

urug‘ → boshlanish, imkoniyat;

ildiz → kelib chiqish, asos;

nihol → yosh, rivojlanish bosqichi;

daraxt → hayot, nasl, tizim;

meva → natija, samara;

qurish → tanazzul, yo‘qolish.

Bu belgilar inson tajribasida barqaror konseptual modellarga aylanib, til orqali mustahkamlanadi. Shu jihatdan fitomorfik metaforalar antropotsentrik tafakkurning tabiiy mahsuli sifatida namoyon bo‘ladi.

Kognitiv yondashuvda fitomorfik metaforalar faqat estetik vosita emas, balki insonning dunyoni konseptual tarzda tartibga solish mexanizmi sifatida talqin qilinadi. Ular insonning tabiat bilan uzviy aloqasini aks ettiruvchi universal konseptual hodisadir.

3. Ingliz va o‘zbek tillarida fitomorfik metaforalarning konseptual modellari

Qiyosiy tahlil natijalari ingliz va o‘zbek tillarida fitomorfik metaforalarning bir qator umumiy konseptual modellar asosida shakllanishini ko‘rsatadi. Eng faol modellar quyidagilardan iborat:

3.1. INSON — O‘SIMLIK konseptual modeli

Mazkur model har ikkala tilda ham markaziy o‘rin egallaydi. Inson hayoti o‘simlikning o‘sish bosqichlari bilan qiyoslanadi. O‘zbek tilida bu model ko‘pincha nasl-nasab, axloqiy poklik va barqarorlik bilan bog‘lanadi. Ingliz tilida esa shaxsiy rivojlanish va individual muvaffaqiyat bilan chambarchas aloqador.

3.2. HAYOT — O‘SIMLIK RIVOJI modeli

Bu modelda hayot jarayoni o‘simlikning o‘sishi va rivoji orqali konseptualizatsiya qilinadi. Har ikki tilda ham “o‘sish”, “gullash”, “so‘lish” semalari faol.

3.3. BILIM VA TAJRIBA — MEVA modeli

Mazkur model ilm, tajriba va natijani meva orqali ifodalaydi. Ingliz tilida bu model pragmatik va utilitar ma’noda faol bo‘lsa, o‘zbek tilida ko‘proq axloqiy va tarbiyaviy ma’noga ega.

4. Fitomorfik metaforalarning kognitiv va madaniy xususiyatlari

Fitomorfik metaforalarning kognitiv mexanizmi insonning sezgi tajribasiga asoslangan konseptual xaritalash jarayoni bilan izohlanadi. O‘simliklarga xos vizual va dinamik belgilar

abstrakt tushunchalarning idrok etilishini osonlashtiradi. Bu holat metaforalarning kommunikativ samaradorligini oshiradi.

Madaniy jihatdan fitomorfik metaforalar har bir xalqning tabiatga munosabati, xo‘jalik faoliyati va mental modeli bilan chambarchas bog‘liq. O‘zbek madaniyatida yer va o‘simlik muqaddaslik timsoli sifatida talqin qilinadi, ingliz madaniyatida esa o‘simlik obrazlari ko‘proq individuallik va o‘sish g‘oyasini ifodalaydi. Shu sababli fitomorfik metaforalarning semantik kengayishi har ikki tilda turlicha namoyon bo‘ladi.

5. XULOSA (CONCLUSION)

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, ingliz va o‘zbek tillarida fitomorfik metaforalar umumiy kognitiv asosga ega bo‘lib, insonning tabiatni idrok etish tajribasiga tayanadi. Shu bilan birga, ularning konseptual modellarida milliy-madaniy tafakkur unsurlari yaqqol aks etadi. Fitomorfik metaforalar til va tafakkur o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni yorituvchi muhim lingvistik hodisa bo‘lib, keyingi qiyosiy, tarjimaviy va leksikografik tadqiqotlar uchun mustahkam nazariy poydevor yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
2. Lakoff, G. *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago: University of Chicago Press.
3. Kövecses, Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
4. Evans, V., Green, M. *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
5. Gibbs, R. *The Poetics of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Телия, В. Н. *Метафора в языке и тексте*. Москва.
7. Маслова, В. А. *Когнитивная лингвистика*. Москва.
8. Рахматуллаев, III. O‘zbek tilining izohli lug‘ati bilan ishlash masalalari. Toshkent.
9. Рахматуллаев, III. O‘zbek tilida ko‘chma ma’no. Toshkent.
10. Fillmore, C. *Frame Semantics*.
11. Chekulay, I. V. (2025). *TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO GIFTED MINDS*. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 4(39), 12-16.
12. Abrorovich, D. M. (2025). *ENVIRONMENTAL PROTECTION: THE SCIENTIFIC AND HUMAN RESPONSIBILITY OF THE 21ST CENTURY*. *Modern World Education: New Age Problems–New solutions*, 2(11), 67-69.
13. Abrorovich, D. M., & Kamoliddin o‘g, M. R. J. (2025). *O ‘ZBEK VA INGLIZ TILIDAGI ZAMONLAR KATEGORIYALARINING QIYOSIY TAHLILI*. *Economics, management, and digital innovation in education: contemporary trends and approaches*, 2(11), 155-157.
14. Abrorovich, D. M. (2025). *THE FUTURE OF JOBS IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE*. *Economics, management, and digital innovation in education: contemporary trends and approaches*, 2(11), 158-160.

15. Ma'ripov, J. (2025, September). NEW APPROACHES IN TRANSLATION. In Scientific practical conference (Vol. 1, No. 1, pp. 305-308).
16. Kamoliddin og, M. J. (2024). IMPORTANCE OF IRONY. Научный Импульс, 3(28), 316-319.
17. MATNLARNI, D., & Kamoliddin, J. T. M. R. J. ugli, Alimkulova Khulkar Tolibovna.«. ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI BEKE, 22.
18. Маърипов, Д. (2023). Psychological value of the novels by agatha christie. Информатика и инженерные технологии, 1(2), 630-632.
19. Maripov, J. (2024). MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH FOR B2 LEVEL STUDENTS: ENHANCING LANGUAGE PROFICIENCY AND COMMUNICATION SKILLS. International Journal of scientific and Applied Research, 1(3), 266-271.
20. LEARNER, I. Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek. The faculty of psychology, The teacher at the department of Foreign languages.
21. Tolibovna, A. K. (2022). Features Of Anthropocentric Study Of Sacred Texts. JournalNX, 8(1), 5-10.
22. Ma'ripov, J. (2023). KORPUS HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHA. Центральноазиатский журнал образования и инноваций, 2(5), 175-178.
23. Solnyshkina, M. I. (2023). IMPORTANCE OF SETTING GOALS. SMART GOALS. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(11), 318-320.
24. Ma'ripov, J. K. A Brief Information About Tenses. O'zbekiston Respublikasi Oliy VA O'RTA, 464.
25. Tolibovna, A. K. (2022). Functions of Allusion and Allusion as a Marker of Intertextuality and Precedence. European Multidisciplinary Journal of Modern Science, 6, 485-487.